

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

SPEECH DEVELOPMENT FEATURES IN CHILDREN WITH DELAYED MENTAL DEVELOPMENT DURING GAME ACTIVITIES

Стаття присвячена одній з актуальних проблем спеціальної освіти – оптимізації мовленнєвого розвитку дітей із ЗПР. Мета статті полягає у висвітленні можливостей розвитку мовлення у дітей із ЗПР в процесі ігрової діяльності та визначення її ефективності. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що специфіка розвитку дітей із ЗПР, тривале переважання у них ігрових інтересів спричиняють важливість дослідження можливостей та особливостей розвитку мовлення за допомогою ігрової діяльності. Вищезазначені особливості розвитку дітей із ЗПР важливо брати за основу при впровадженні на практиці методів ігрової діяльності. У статті представлені підходи до організації ігрової діяльності дітей із ЗПР. Визначено, що для активізації мовлення дитини з ЗПР необхідно регулярно включати в заняття ігри, які стимулюють її говорити, а саме: читати з дитиною книгу; співати з дитиною; складати з дитиною пазли; коментувати дії; призначити «слово дня»; заохочувати дитину грати з дітьми, які добре розмовляють; ставити запитання, які передбачають (потребують) розгорнуту відповідь; сполучати мовлення з рухами. Авторами розкрито особливості та переваги різних видів ігор (настільних, дидактичних та рухливих) у процесі цілеспрямованого їх використання в корекційно-розвитковому процесі з розвитку мовлення у дітей із ЗПР. Доведено, що гра є ефективним інструментом для мовленнєвого розвитку у дітей із ЗПР через свою можливість створювати середовище, де діти можуть вільно спілкуватися, розширювати словниковий запас, вправлятися в виразному мовленні та отримувати позитивне підкріплення за свої зусилля. Зазначається, що забезпечення ефективності ігор для процесу мовленнєвого розвитку у дітей із ЗПР досягається: перевагою ігор, які стимулюють мовленнєвий розвиток; дружньою атмосферою; вільним спілкуванням та висловлюванням думок; дотриманням правильності та виразності мовлення; допомогою виразно висловлювати свої думки; застосуванням індивідуальних та групових вправ для формування мовленнєвих навичок; заохоченням дітей за їхні зусилля і старання в мовленнєвому розвитку.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, ігрова діяльність, розвиток мовлення.

The article is devoted to one of the urgent problems of special education – speech development optimization of children with special needs. The purpose of the article was to highlight the speech development possibilities in children with learning disabilities in the process of game activity and to determine its effectiveness. The psychological and pedagogical literature analysis showed that the long-term predominance of their game interests, cause the importance of researching the possibilities and features of speech development through game activities. It is important to take the above-mentioned development features of children with special educational needs as a basis when implementing the methods of game activities in practice. The article presents approaches to the organization of game activities of children with special educational needs. It was determined that in order to activate the speech of a child with special educational needs, it is necessary to regularly include games that stimulate him to speak, namely: read a book with the child; sing with the child; make puzzles with the child; comment on actions; appoint a “word of the day”; encourage the child to play with children who speak well; ask questions that require (need) a detailed answer; combine speech with movements. The authors revealed the features and advantages of various games types (table, didactic and mobile) in the process of their purposeful use in the corrective and developmental process of speech development in children with learning disabilities. The game activity has been proven to be an effective tool for speech development in children with special educational needs due to its ability to create an environment where children can communicate freely, expand their vocabulary, practice expressive speech, and receive positive reinforcement for their efforts. It is noted that ensuring the effectiveness of games for the speech development process in children with learning disabilities is achieved by: the games advantage that stimulate speech development; friendly atmosphere; free communication and opinions' expression; correctness observance and speech expressiveness; help to clearly express their thoughts; use individual and group exercises for the formation of speaking skills; encourage children for their efforts in speech development.

Key words: delayed mental development, game activity, speech development.

УДК 376-056.34-053.2:81'233
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/76.12>

Мороз Л.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри логопедії
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Ананко О.А.,
вчитель-логопед
Центру дитячого розвитку Clever

Постановка проблеми у загальному вигляді. Мовлення для сучасної людини є одним із ключових та головних видів діяльності, яким дитина оволодіває в процесі свого розвитку. Мовлення є універсальним аспектом розвитку кожної особистості в процесі дорослішання. Саме у процесі спілкування

діти пізнають навколишнє середовище, його різноманіття та досліджують власний внутрішній світ. Тому своєчасний і якісний розвиток мовлення в процесі розвитку дитини є важливою умовою повноцінного розвитку сучасної людини. Виключенням не є й діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР).

Для дітей із ЗПР характерні відставання в мовленнєвому розвитку, недостатній рівень мовленнєвої активності, уповільнений темп становлення всіх функцій мовлення. У корекційній роботі з дітьми даної категорії важливо знайти такий підхід, що буде враховувати сильні та слабкі сторони дитини, індивідуальні темпи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей із ЗПР є важливим з точки зору кращого розуміння механізмів розвитку дітей даної категорії та допомагає розробити більш ефективні методи корекційної допомоги. Зазначене питання було і є сферою досліджень науковців А. Богуш, В. Синьова, Є. Соботович, Г. Соколової, Л. Стахової, В. Тарасун, М. Шеремет тощо. Вчені особливо увагу надають корекційному процесу щодо подолання порушень мовлення, адже воно є ти засобом, що сприяє процесу пізнання навколишнього світу, допомагає забезпечувати соціалізацію дитини та лежить в основі комунікації.

Психологи, логопеди, дефектологи постійно аналізують різні засоби, методи та прийоми з розвитку мовлення. Наприклад, Є. Батраков [3, с. 242] досліджував стимуляцію та корекцію мовлення у дітей із ЗПР та в результаті дослідження дійшов висновку, що наразі існує багато методів щодо стимулювання мовлення у дітей із ЗПР в шкільному віці. Вдало підібрана корекційна робота може ефективно вирішувати завдання розвитку мовлення у дітей з порушеннями.

Інші дослідники, як, наприклад, Н. Баташева [2, с. 21], визначила, що головним аспектом успіху в становленні мовлення у дітей із ЗПР є емоції. В результаті дослідження авторка зробила висновок, що саме емоції є інструментом усвідомлення мови як засобу спілкування, здатності орієнтуватися в суспільстві. Саме мова емоцій може сприяти адаптації як дорослої людини, так і дитини в соціумі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ефективності використання гри в процесі становлення мовлення дітей із ЗПР та визначення її ефективності потребує детальнішого дослідження, пошуку дієвих підходів, видів та особливостей цілеспрямованої ігрової діяльності.

Мета статті полягала у висвітленні можливостей розвитку мовлення у дітей із ЗПР в процесі ігрової діяльності та визначення її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід визначити, що ЗПР характеризується відставанням як у фізичному, так і у психічному розвитку. Зазвичай, коли мова йде про ЗПР, перш за все наголошують на порушеннях когнітивних функцій, до яких відноситься пам'ять, увагу, мислення та прояв емоцій у дитини. Важливими прояви ЗПР є емоційна нестійкість дитини, слабка регуляція поведінки, аніж в інших дітей, відсутність цілеспрямованої діяльності, занижені пізнавальні інтереси [1, с. 60].

Діти із ЗПР вирізняються своєрідністю мовленнєвого розвитку. Мовленнєвий розвиток дітей характеризується затримкою появи мовлення, порушенням лексико-граматичного компоненту мовлення, недосконалістю фонетико-фонематичних процесів та недостатнім розвитком зв'язного мовлення [1, 5, 7].

Специфіка розвитку дітей із ЗПР, тривале переважання у них ігрових інтересів спричиняють важливість дослідження можливостей та особливостей розвитку мовлення за допомогою ігрової діяльності. Вищезазначені особливості розвитку дітей із ЗПР важливо брати за основу при впровадженні на практиці методів ігрової діяльності.

Ігрова діяльність досліджувалась науковцями як ефективний інструмент для різних методів в психології та соціальній роботі задля розвитку дітей. Погляди різних дослідників були акцентовані на ігровій діяльності, починаючи від важливості функціонального задоволення до формування поведінки у дитини.

Для активізації мовлення дитини з ЗПР необхідно регулярно включати в заняття ігри, які стимулюють її говорити [4, с. 62]:

1. Читати з дитиною книгу. На цьому етапі головне завдання не просто прочитати з дитиною книгу, а й захопити її книгою так, щоб вона хотіла говорити про прочитане.

2. Співати з дитиною, це зробить цікавим процес запам'ятовування слів. Наразі багато розвиваючих дитячих пісень про тварин, транспорт тощо, в яких описуються їх ознаки, характеристики тощо.

3. Коментувати дії. Всі дії потрібно називати дитині: «Мама готує вечерю», «Тато дивиться телевизор» тощо. Ця стратегія допомагає дитині краще розуміти значення слів і пов'язувати їх з предметами та діями.

4. Призначити «слово дня». Обравши певне слово, його слід повторювати кілька разів протягом дня в різних ситуаціях. Важливо встановити зоровий контакт з дитиною під час повторення слова і заохочувати її до повторення.

5. Складати з дитиною пазли. Пазли – це чудовий спосіб тренувати увагу та зосередженість дитини. Хоча пазли безпосередньо не впливають на мовлення, вони стимулюють розумову активність дитини. Під час збирання пазлів дуже корисно розмовляти з дитиною, коментуючи свої дії та задаючи їй запитання.

6. Заохочувати дитину грати з дітьми, які добре розмовляють. Діти найкраще вчать один в одного. Тому варто давати дитині більше можливостей спілкуватися з ровесниками. Адже саме в спілкуванні з однолітками діти найефективніше починають користуватись мовленням.

7. Ставити запитання, які передбачають (потребують) розгорнуту відповідь. Часто діти із затримкою мовлення спілкуються, використовуючи жести,

міміку. На питання відповідають односкладово тощо. Необхідно спонукати дитину відповідати розгорнуто.

8. Сполучати мовлення з рухами. Рухи – це «перша мова», якою починає «говорити» дитина, отже – це універсальний інструмент для розвитку мовлення дитини. Вони допомагають не лише збільшити словниковий запас, а й розвивають такі важливі навички, як розуміння мовлення та вміння висловлювати свої думки.

Передумови розвитку мовлення дитини із ЗПР визначаються двома основними процесами. По-перше, це немовленнєва предметна діяльність дитини, яка передбачає розширення її взаємодії з навколишнім світом через конкретне чуттєве сприйняття. По-друге, важливим є мовленнєве спілкування з дорослими, яке сприяє формуванню мовлення та збагаченню словникового запасу.

Ігрові ситуації вимагають від кожної дитини із ЗПР певного рівня мовленнєвих навичок. Потреба у взаєморозумінні з однолітками стимулює розвиток мовлення дитини із ЗПР [1, 3].

У роботі з дітьми із ЗПР важливо звернути увагу на різні види ігор.

Дослідники [4, с. 64] окремо зазначають важливість настільних ігор для дітей із ЗПР, особливо у контексті їхнього мовленнєвого розвитку. Настільні ігри сприяють розвитку мовлення завдяки інтерактивному та соціальному характеру, який стимулює дітей до спілкування і взаємодії. Граючи в настільні ігри діти активно використовують мовлення для пояснення правил, висловлення своїх думок та емоцій, а також для обговорення стратегій та рішень. Це допомагає їм розширювати словниковий запас, формулювати чіткі висловлювання та вдосконалювати граматичні навички. Крім того, настільні ігри часто включають елементи навчання, такі як розпізнавання літер і цифр, що додатково стимулює когнітивний розвиток та поліпшує розуміння мовлення. Важливим є також соціальний аспект ігор, адже вони сприяють налагодженню взаємодії з однолітками та дорослими, що підвищує комунікативні здібності та допомагає подолати сором'язливість і комунікативні бар'єри. Таким чином, настільні ігри можуть бути ефективним інструментом для розвитку мовлення дітей із ЗПР, оскільки поєднують в собі навчання та гру, що робить процес засвоєння нових знань і навичок більш цікавим та захопливим.

Рухливі ігри виявляються ефективними для розвитку мовлення у дітей із ЗПР з кількох причин. По-перше, під час рухливих ігор діти активно взаємодіють з довкіллям, що сприяє стимулюванню мовлення. Граючи діти навчаються розпізнавати та називати предмети, описувати дії та події. По-друге, рухливість сприяє підвищенню рівня енергії та уваги, що полегшує процес засвоєння нових слів та фраз [6, с. 286].

Дидактичні ігри виявляються ефективними для розвитку мовлення у дітей із ЗПР з кількох причин. По-перше, вони сприяють формуванню загальної, дрібної та артикуляційної моторики, що важливо для вдосконалення мовлення. По-друге, дидактичні ігри розвивають відчуття ритму та фонематичні процеси, що сприяє якісному вимовлянню звуків та слів. Крім того, вони сприяють розвитку мовленнєвих умінь і навичок, покращують лексичні та граматичні можливості дитини [1, с. 62].

Дидактичні ігри також створюють можливість для активного використання мовлення у конкретних ситуаціях, що сприяє його практичному застосуванню. Вони роблять процес навчання цікавим та мотивуючим, що спонукає дітей до активної участі у навчальному процесі. Таким чином, дидактичні ігри є важливим та ефективним засобом розвитку мовлення дітей із ЗПР [1, 7].

Щоб забезпечити ефективність ігор для процесу мовленнєвого розвитку у дітей із ЗПР, потрібно проводити послідовні дії. Варто враховувати інтереси та можливості кожної дитини:

1. Обирати ігри, які стимулюють мовленнєвий розвиток, наприклад, ігри зі словами, описом об'єктів тощо.

2. Забезпечувати дружню та підтримуючу атмосферу під час гри та дозволяти дітям вільно спілкуватися та висловлювати свої думки. Слід спонукати дітей активно взаємодіяти та висловлювати свої думки, поширюючи питання, що спонукають їх розповідати, описувати або пояснювати.

3. Зауважувати правильність та виразність мовлення, допомагати дітям виразно висловлювати свої думки.

4. Застосовувати індивідуальні та групові вправи для формування мовленнєвих навичок та постійно стимулювати їх розвиток через ігрові сценарії.

5. Заохочувати дітей за їхні зусилля і старання в мовленнєвому розвитку під час гри, що сприяє бажанню вчитися та вдосконалюватися.

Висновки. Таким чином, з дослідження слідує, що гра є ефективним інструментом для мовленнєвого розвитку у дітей із ЗПР через свою можливість створювати середовище, де діти можуть вільно спілкуватися, розширювати словниковий запас, вправлятися в виразному мовленні та отримувати позитивне підкріплення за свої зусилля. Ефективний розвиток мовлення у дітей із ЗПР можливий лише у процесі спеціально організованої ігрової діяльності, в ході якого потрібно враховувати як загальні особливості ЗПР, так і індивідуальні особливості дитини. Представлені у статті підходи до організації ігрової діяльності дітей із ЗПР, переваги різних видів ігор необхідно враховувати в організації корекційно-розвиткової роботи з розвитку мовлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ананко О. Дидактична гра як засіб розвитку мовлення в учнів із затримкою психічного розвитку. *Актуальні проблеми спеціальної педагогіки, психології та фізичної терапії* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 29 травня 2024 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2024. С. 60–63.
2. Баташева, Н. Особливості мови емоцій у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами*. 2021. № 19. С. 9–22.
3. Батраков Є. В. Стимуляція та корекція мовленнєвої діяльності у дітей з ЗПР. *Сучасні виклики та перспективи розвитку наука і освіта* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Берлін, 13-15 листопада 2023 р.). Берлін, 2023. С. 241–247.
4. Дорожко І. І., Туріщева Л. В., Малихіна О. Є. Розвиток зв'язного мовлення у дітей із ЗПР за допомогою настільних ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 6. С. 59–65.
5. Мороз Л., Биваліна К. Удосконалення зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 18 листопада 2021 р.). Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. С. 7–11.
6. Стахова Л.Л. Рухлива гра як засіб корекції порушень мовлення на логопедичних заняттях. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 285–288.
7. Стахова Л.Л., Малова А.В. Логопедична робота з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 15 лютого 2018 р.). Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. С. 125–128.